

HUIS MET HISTORIE

VILLA ANNIE

de woning van F. Domela Nieuwenhuis aan de Burgemeester Schooklaan 20 van 1903 tot 1919

door W.H. van der Linden

De schrijver is historicus en heeft eerder gepubliceerd over de Koreaanse oorlog en de geschiedenis van de internationale vredesbeweging. In het begin van dit jaar is van zijn hand verschenen het boek 'Domela Nieuwenhuis in 219 politieke prenten' (Tilleul Publications, Postbus 12744, 1100 AS Amsterdam). Hij is bestuurslid van het F. Domela Nieuwenhuis Fonds, dat onder meer zorg draagt voor het F. Domela Nieuwenhuis Museum, Herengracht 266, Amsterdam. Het museum kan buiten de schoolvakanties worden bezocht na telefonische afspraak (020-225496).

Een plutokratische buurt

Frans Netscher's karakterschets van de bekende voorman uit de arbeidersbeweging Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919), in De Hollandsche Revue van maart 1904 p. 149-170, vangt aan met een interessante beschrijving van de buurt waar hij in 1903 was gaan wonen:

"Wanneer men te Hilversum den waar beboomden 's-Gravelandschen weg opwandelt, dan passeert men, telkens gescheiden door kleine ruimten gevuld met perken, boschjes en hooge stammen, een reeks van deftige villa's en heerenhuizen, die bewoond worden door lieden, welke over een welvoorzene beurs moeten beschikken.

– Hier leeft en pronkt en veeteert de Nederlandsche plutokratie. Men bevindt zich te midden eener geldkolonie.

– Alles wat op de Amsterdamsche Beurs of in onze Oost-Indische bezittingen hopen geld heeft verzameld, komt hier uitrusten, of houdt er zijn 'pied à terre', om dagelijksch met een ochtendtrein naar de Hoofdstad te trekken, daar zijn zaken te doen en op het etensuurte terug te komen.

– Die 's-Gravelandsche weg is een 'kapitalisten'-hofje. – Hem eenige minuten opgelopen zijnde, vindt men aan zijn linkerhand een zijlaan, de Lindenlaan [in feite de "van der Lindenlaan"; bovendien zat en zit er tussen deze en de Schooklaan eerst nog een stukje Oranjelaan], aan weerszijden bespikkeld, tusschen groen en perken, met villaatjes van kleiner en bescheidener afmetingen, bewoond door kleiner en bescheidener 'kapitalistjes', of door lieden, die minder belangrijke zaken drijven of werkzaam zijn op de kantoren der grootere heeren en Beursmagnaten van den 's-Gravelandschen weg, op wier achterhuizen zij kijken. – Maar ook hier hangt de stilte ee-

ner deftige rijkelui's-kolonie. Geen geschreeuw van joden met negotie hoort men er; alleen klinkt af en toe het belletje der fiets van den slagersjongen in een helder wit pakje, die beleefd en bescheiden groet; een paar oude heertjes – renteniertjes – staan op het midden van het pad een babbelpaartje te houden; een rijkelui's dochtertje, met fijne enkeltjes en loshangend haar, loopt er met een grooten hond, die uitgelaten moet worden. – Vogeltjes zingen in de boomen. – In de verte gilt de fluit eener lokomotief aan het station, die 't nog stiller maakt. – En een paar minuten deze laan op, komt men wéér aan een splitsing. En links afslaande, bevindt men zich weldra op eenige dier nieuw getraceerde buitenwegen... Aaneengebouwde huizenrijen vindt men er niet, alles is in villa-stijl gehouden. Architecten, die 'modern' bouwen, beproeven er hun krachten in huizen met erkers, boogramen, wit oversausde muren, en daken met roode pannetjes die buiten den gevel uitsteken en witte schoorsteenen dragen: – een hutspot van de Hollandsche villa, de Engelsche cottage en het Zwitsersche alpenhuis. Al die witte bouwknobbels zijn van elkander gescheiden door ijzeren hekjes met smalle ingangen of houten galgbogen. En 't heet er frisch, en vroolijk, en lief. – Op een dier wegen, door een bouwterrein in exploitatie, de zoogenaamde Schooklaan, tusschen villaatjes in aanbouw, aan een knerpenden grindweg, kaal, nog niet beplant, met een groot stuk buitenhemel er boven, staat een vroolijk, koket, proper villahuis, met een groote boog-raamdeur in den voorgevel, en veel licht en lucht er overal rond. – Daar woont Domela Nieuwenhuis... Want het tref, dat in deze omgeving eener poppige bourgeoisie, van prenterige karakterloosheid, van vettig tronend kapitalisme en van zelftevreden stilte juist de man woont, die door zijn karaktereigenschappen, zijn economische beginselen, zijn woelige leven en zijn hervormingsstrijd de sterkste tegenstelling vormt met den geest en het karakter van een dergelijke omgeving."

De literator en journalist Netscher was overigens zelf geen socialist of anarchist, maar een vooraanstaand lid van de Vrijzinnig-Democratische Bond te Santpoort.

Algemene staking 1903

Kort voordat Domela Nieuwenhuis naar Hilversum verhuisde – hij woonde nog aan de Willemsparkweg in Amsterdam – was hij daar enige dagen bijzonder actief als stakingsleider. Of er

Woonhuis van den heer F. Domela Nieuwenhuis in de Schooklaan te Hilversum.

1) Uit *De Hollandsche Revue*, geredigeerd door Frans Netscher, Haarlem, maart 1904, p. 156.

enig verband was tussen dit verblijf en de kort daaropvolgende verhuizing, kon niet worden vastgesteld. Er bestond wel een andere band met Hilversum. Uit *De Gooi- en Eemlander* van 11 april blijkt dat *De Vrije Socialist*, het anarchistische orgaan dat Domela Nieuwenhuis sinds 1898 twee maal per week uitgaf en redigeerde, werd gedrukt door de firma Nonhebei & Co aan de Vaartweg, waar op 9 april alle gezellen zouden meedoen aan de toen geproclameerde algemene werkstaking.

In de avond van 5 april vertrok Domela naar Hilversum. Het was de bedoeling dat de volgende dag het spoor platgelegd zou worden. Volgens *De Gooi- en Eemlander* van 8 april heeft hij "persoonlijk veel moeite gedaan om het personeel alhier tot staking over te halen; zoo heeft hij Zondagavond den machinist A. Venzelaar, den voorzitter van de machinisten en stokers in diens woning opgezocht en Zondagnacht was hij tot 5

uur 's morgens in het gebouw 'Ons Huis' aanwezig." In dit gebouw van de arbeidersbeweging, gelegen aan de Neuweg, werd die nacht druk vergaderd, maar een aanzienlijke meerderheid verklaarde zich tegen de staking. Er was in Hilversum ook een Plaatselijk Comité van Verweer, waarvan A. Kroes voorzitter en L. Bolle secretaris was.

Op 10 april werd de algemene staking al weer afgelast, tot grote verontwaardiging van Domela Nieuwenhuis, die meende dat Hilversum juist begon warm te lopen. De *Gooi- en Eemlander* berichtte de volgende dag: "Na het bekend worden der opheffing van de staking, verliet de heer Domela Nieuwenhuis deze gemeente per automobiel, en werd op verschillende punten, die hij in het dorp passeerde, door de stakers en hun vrouwen uitgescholden."

Schoonklaan 20

Maar hij keerde dus spoedig terug, en nu als inwoner. Volgens het Hilversums bevolkingsregister vestigde de familie Domela Nieuwenhuis zich op 2 mei 1903 in de gemeente en werd ze op 1 juni ingeschreven. In de kop van De Vrije Socialist verscheen het nieuwe adres op 30 mei, aanvankelijk per abuis Schoonweg, vervolgens vanaf 13 juni Schoonklaan 12, en tenslotte vanaf 7 september 1904 Schoonklaan 20. Het woord Burgemeester werd dus weggelaten. In het Hilversums adresboek van die jaren staat wel degelijk Burgemeester Schoonklaan; de wijziging van 12 in 20 komt daar ook voor. Het huis staat nog steeds in volle glorie op dit adres.

Toen op 9 juni 1903 de registratie plaats vond bij notaris P.W. Schreuder te Amsterdam, had Domela de nieuwgebouwde villa kennelijk al betrokken. Hij had haar gekocht voor f 11.078,75 van de in Baarn woonachtige M.E. van den Elsacker, weduwe van Th. H. van Engelen. Zij was eigenares geworden via een acte van boedelscheiding d.d. 11 april van dat jaar.

Het huis werd Villa Annie genoemd naar het in 1892 geboren, maar in januari 1899 overleden eerste kind van Domela en Johanna Egberta

2) Domela Nieuwenhuis zittend in zijn werkamer op een stoel en aan een bureau welke men nog steeds kan bezichtigen in het Domela Nieuwenhuis Museum te Amsterdam. Ook het Christusbeeld, dat hij had gekregen van zijn eerste, in 1872 overleden, vrouw Johanna, een verkleinde kopie van de destijds populaire 'Zegenende Christus', in 1819 gebeeldhouwd door de Deen Bertel Thorwaldsen, bevindt zich daar nog op dezelfde plaats. Tot 1879 was Nieuwenhuis predikant in de Evangelische-Lutherse Kerk. Na zijn afscheid van de kerk bleef de figuur van Jezus hem inspireren, uiteraard door hem op zijn eigen wijze te interpreteren.

(Berta of Bertha) Godthelp (1863-1933), met wie hij in 1891 was getrouwd.

Volgens biograaf Zandstra vond de verhuizing plaats om reden van de altijd wat kwakkelende gezondheid van Domeia's vrouw, ter wille van speelruimte voor de in 1900 geboren Cesar, en tenslotte vanwege de financiën, Hilversum was goedkoper. Er rustte niettemin een zware hypotheek op het huis.

Zandstra geeft een beschrijving van Domeia's werkkamer, waarschijnlijk niet op grond van eigen waarneming, maar o.a. op basis van foto's zoals de hierbij gereproduceerde.

Huldiging 1904

Het was 25 jaar geleden dat Domela Nieuwenhuis begon met de redactie van het toen door hem opgerichte blad Recht voor Allen. Het eerste nummer verscheen op 1 maart 1879. In 1884 werd het eigendom en orgaan van de Sociaal-Democratische Bond of Partij, waarvan Nieuwenhuis de ziel was. Eind 1897 verliet hij deze vereniging en legde het redacteurschap neer. Hij was anarchist geworden. Op 2 april 1898 verscheen het eerste nummer van De Vrije Socialist. Bij anarchisme moet men niet primair denken aan bommengooiende individuen, maar aan een socialisme dat de productiegoederen wilde zien in de handen van de arbeiders en niet in die van de staat, dat bovendien sterk gekant was tegen allerlei instanties van gezag- en machtsoefening, in het bijzonder leger en godsdienst, en dat streefde naar federalistische in plaats van centralistische vormen van organisatie.

In de ochtend van 1 april kwam de feestcommissie met een zestigtal zangers naar Hilversum om Domela een serenade te brengen. Een groot album werd hem aangeboden met handschrif-

DE VRIJE SOCIALIST

SOCIAAL-ANARCHISTISCH ORGAAN

VERSCHIJNT WOENSDAGS EN ZATERDAGS.

REDAKTEUR :

F. DOMELA NIEUWENHUIS.

Afsonderlijke nummers 3 cent.

HILVERSUM - Schooklaan 20

Oorlog is het spel van den staatsman, het genoegen van den priester, de scherts van den roechter, het handwerk van den sluismoordenaar en voor de gekroonde moerdscheitlen het dagelijksch brood, de steunpilaar van hun macht.
SHELLEY.

Abonnement bij vooruitbetaling.
Binnenland per 3 maanden f 0.75 - Buitenland per 3 maanden f 1.

ADVERTENTIES

Van 1-4 regels f 0.80 — Iedere regel meer f 0.07.
Voor arbeiders-vereenigingen f 0.06 per regel.

ten en tekeningen van diverse Nederlandse en buitenlandse — men bedenke dat Domela ook een van de prominenten was van het internationale socialisme en anarchisme — letterkundigen en kunstenaars.

De Gooi- en Eemlander rapporteerde op 2 april 1904: "Om op alle eventualiteiten voorbereid te zijn, had de politie hare maatregelen genomen, doch zoo, dat men in het dorp hoegenaamd niet kon merken, dat de dienst anders ingericht was dan gewoonlijk. Tien rijksveldwachters waren ter versterking aanwezig. Het publiek was van de voorgenomen huldebetooging geheel onkundig gebleven, zoodat behalve eenige partijgangers van den heer Nieuwenhuis uit Hilversum en omliggende plaatsen bijeengekomen om hun makkers op te wachten, slechts enkele ingewijden gisterenmorgen op het station stonden, afwachende de dingen die komen zouden. — De trein van achten uit Amsterdam bracht reeds vele mannen en vrouwen uit de hoofdstad hier aan. Een andere troep betoogers arriveerde nog met den trein van negen uur. Allen begaven zich eerst naar 'Ons Huis' en van daar naar de villa van den heer Nieuwenhuis." Deze met de zinnen en enkele vrienden wachtten daar de stoet op. "Voor de villa brachten eenige zangers der Vrij-Socialistische Zangvereeniging 'Voorwaarts' uit Amsterdam enkele liederen ten gehore."

De eigenlijke huldiging vond plaats op zondag 3 april in de grootste zaal van het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam.

Arrestatie 1914?

Bij biograaf Zandstra vinden wij de volgende passage: "Op de eerste augustus werd hij, als gevaarlijk voor de orde, gearresteerd... Al gauw

werd hij echter vrijgelaten: ook in Holland was de mobilisatie niet op verzet van betekenis gestuit." (p. 286-87)

De algemene mobilisatie werd op 31 juli afgekondigd, en verliep inderdaad meteen op de eerste dag, 1 augustus, al erg goed. Bovendien werd het land in gevaar van oorlog verklaard, waardoor allerlei wetten in werking traden en maatregelen genomen konden worden. De pers kreeg aanwijzing te zwijgen. Het zou kunnen zijn dat dit de reden is waarom men over de arrestatie niets vindt in de pers van die dagen. Ook in De Vrije Socialist werd er geen melding van gemaakt. Na het nummer van zaterdag 1 augustus verscheen, zoals normaal, dat van woensdag 5 augustus. Op 3 augustus 's avonds sprak Domela trouwens al weer tijdens een protestvergadering in de zaal van de Handwerkers Vriendenkring in Amsterdam. Ook daar zei hij of een ander er niets over.

Een dergelijk volstrekt stilzwijgen, volgehouden in latere teksten, is wel bijzonder onwaarschijnlijk. In de dagrapporten van het Hilversums politie-archief is al evenmin iets te vinden over deze arrestatie. Ook over andere arrestaties in antimilitaristische kringen is niets bekend. Zandstra's verhaal steunt kennelijk uitsluitend op een, overigens interessante, brief van Domela aan Berta, bewaard in zijn archief: "Hilversum 1 Aug. 1914. Lieve beste vrouw, Nu ik weer ben weggerukt en gevangen gezet, om misschien mijn leven in de gevangenis te eindigen, nu roep ik u een hartelijk vaarwel toe. Vier en twintig jaar hebben wij zoo wel lief en leed gedeeld met elkander en de grondtoon van dit leven was goed.(...) Voor het antimilitarisme, voor den wereldvrede als slachtoffer te moeten vallen in een

3) Met kinderen en kleinkinderen gefotografeerd door W. Brok (dezelfde van de kunstzaal aan de Van Lennepleaan) onder de inmiddels rijk begroeide 'grote boogaardeur' aan de Schooklaan 20 in de zomer van 1912.
 Staande v.l.n.r.: 1) Albert Kolkman, de man van Domela's dochter Louise, die in 1902 was overleden; 2) Cesar, geboren in 1900 en nu als hoogbejaard kunstenaar levend in Parijs; 3) de tweede vrouw van Albert Kolkman; 4) Emily, dochter van Domela's oudste zoon Ferdinand, die in 1911 was overleden; 5) Theodoor, zoon van Domela en zijn eer-

ste vrouw.

Zittend naast of aan de tafel: 1) Alice, de vrouw van Theodoor; 2) de heer des huizes; 3) met op zijn schoot René, kind van Theodoor; 4) Berta, de vrouw van Domela; 5) Johanna, dochter van Domela en zijn tweede vrouw Johanna; 6) haar man Octave l'Arbalestrier

Zittend op de grond: 1) Ferdinanda, dochter van Albert Kolkman en Louise; 2) dochter van Albert Kolkman en zijn tweede vrouw; 3) Madeleine, dochter van Theodoor; 4) Durk, zoon van Albert Kolkman en Louise.

huichelachtige wereld, dat is de grootste eer en die mag ik dus genieten.(...) Naast veel leed en verdriet heb ik ook veel goeds en vreugdevols ondervonden en ik hoop niet tevergeefs te hebben geleefd.(...) Je liefhebbende man."

Hilversum kan gerust zijn, de arrestatie heeft kennelijk niet plaats gevonden. Als er geen andere bewijzen ter tafel komen, moeten we concluderen dat Domela deze brief – in strijd met zijn gewoonte op blocnote-papier – schreef voor het geval dat hij gearresteerd zou worden.

Uithuizig

Domela Nieuwenhuis liet zijn villa nogal eens in de steek, en niet alleen omdat hij zo vaak het land in moest voor spreekbeurten. In De Vrije Socialist van 23 december 1905 reeds werd de mededeling gedaan: Gelieve de bladen, brieven, postwissels, enz. na 29 dec. tijdelijk te zenden aan mijn adres: Leidsche Kade 89, Amsterdam. Eerst vanaf 28 maart 1906 was het oude adres weer van kracht.

Op 11 september 1907 werden de lezers geïn-

4) Domela met Berta in zijn studeerkamer werkende aan *De Vrije Socialist* in het jaar 1919. Het is waarschijnlijk deze tafel die zich in het Museum bevindt, evenals overigens Domela's bibliotheek, al zijn de oorspronkelijke kasten verdwenen. Foto J.J. Kok, Hilversum.

formeerd dat Domela tijdelijk afwezig was, dat S.W. Coltof waarnam, maar dat alle particuliere brieven, geldinzendingen, bladen e.d. moesten worden gestuurd aan zijn vrouw, Waldeck Pyramontlaan 108, Den Haag. Mededelingen voor de administratie e.d. moesten worden gericht aan Joh. G. van de Steeg, Hilvertsweg 74, Hilversum, die destijds kennelijk de drukker of uitgever was van het blad. In een brief van 22 september uit Ascona aan de antimilitaristische dominee N.J.C. Schermerhorn, schreef Domela: 'En toch doet het wel eens goed er een tijd lang uit te zijn, vooral wanneer men zoals ik nu uit ekonomie reist. Immers tante [Berta] zit in Den Haag, waar zij haar massagekuur voortzet, Cesar is te Brussel bij Jo [Domela's dochter Johanna, geboren in 1875] en het huis te Hilversum is gesloten. Een meid hebben wij toevallig niet, dus eiken dag een werkster à f 1,- plus den kost en dan van zelf met Cesar thuis, neen dat kost me veel meer dan dat ik reis, omdat het mij feitelijk alleen de

reiskosten vraagt, daar ik overal bij goede vrienden logeer.'

Volgens het nummer van 5 oktober was het adres van mevr. Domela Nieuwenhuis wederom Schooklaan 20, maar Coltof was nog plaatsvervangend redacteur. Uit dat van 16 oktober blijkt dat redactionele zaken weer aan Domela op de Schooklaan gestuurd konden worden, maar volgens het bevolkingsregister verhuisde de familie op 28 oktober 1907 naar Den Haag, Reinkenstraat 13, om op 2 april weer terug te keren. Dat werd ook in *De Vrije Socialist* van 23 oktober, resp. 8 april 1908, megedeeld, doch in de kop bleef de Schooklaan staan.

In die kop verscheen van 12 oktober 1918 tot 5 april 1919 evenwel het adres Saxen-Weimarlaan 8a te Amsterdam. Op 25 september waren de lezers overigens al geïnformeerd over dit tijdelijke adres. In een brief d.d. 27 oktober 1918 van de secretaris van het Domela Nieuwenhuis Fonds, Willem Beek, aan penningmeester Al-

bert de Jong luidde het zelfs: "Zij wonen nu weder als naar gewoonte s'winters, in de Saxen Weimarlaan 8a Amsterdam." Volgens Zandstra werd intussen de villa in Hilversum verhuurd.

Bijna verkocht

Al eerder had Zandstra genoteerd dat Domela zijn armoede niet meer kon verbergen, geld leende, soms bijna failliet ging. 'In de zomer verhuurde hij het huis in Hilversum en betrok dan zelf in Amsterdam een paar goedkope kamers.' In 1914 werd het F. Domela Nieuwenhuis Fonds opgericht ter ondersteuning.

Niettemin verkocht Domela begin 1916 zijn huis; hij wilde goedkoper gaan wonen. Toen de anarchist C. Kriller te Schoorl dit bij een bezoek aan hem vernam, maakte hij de verkoop ongedaan door persoonlijk de koper een schadevergoeding van f 250,- te betalen en hij nam op zich jaarlijks f 400,- bijeen te brengen, het bedrag dat Domela dacht te kunnen bezuinigen door verkoop en verhuizing. Hij slaagde er echter niet in dat geld bijeen te krijgen en hij heeft zich toen tot het Fonds gewend. Het Fondsbestuur verhoogde per mei 1917 de maandelijkse uitkering aan Nieuwenhuis van 160 tot 185 gulden.

Inbraak

De Vrije Socialist van 10 augustus 1918 bevatte de volgende advertentie: 'Degene die bij den Heer F. Domela Nieuwenhuis inbrak in den nacht van 5 of 6 Aug., vergat zijn breekijzer. Laat hij het s.v.p. terughalen, maar dan op den dag. Reis- of onkosten worden vergoed door C.H.' (De betekenis van de letters C.H. werd mij niet duidelijk.) De som gelds die gestolen was bestond in feite uit:

- 1) c. f 1000,- ter betaling van de drukkosten van De Vrije Socialist; in een brief van 31 aug. aan de secretaris van het Fonds legde Domela uit dat in het begin van een kwartaal, door de betaling van de abonnementen, er altijd meer geld aanwezig was, dat vervolgens met f 150,- per week naar de drukker ging;
- 2) f 130,- drukkosten voor twee Vliegende Blaadjes;
- 3) f 80,- voor gezinnen van dienstweigeraars;
- 4) f 750,- van Domela zelf.

In het archief van het Fonds bevindt zich nogal

wat materiaal over deze zaak, omdat door een speciale actie onder wat welvarender politieke vrienden de geldsom weer bijeen werd gebracht. Men durfde geen bijdrage te vragen aan de arbeiders omdat die wel eens zouden kunnen denken dat Nieuwenhuis kennelijk niet zo arm was. Nieuwenhuis wilde de zaak niet in handen van de politie geven. Het was duidelijk dat de dief precies wist waar het geld was, en men ging er vanuit dat het een bekende was. Er werden zelfs namen genoemd.

Het einde

Op 18 november 1919 om 5.15 in de ochtend stierf Domela Nieuwenhuis. In de avond van de 21e november werd het stoffelijk overschot naar het gebouw Concordia aan het Weesperplein te Amsterdam gebracht. De volgende dag begeleidde een massale stoet de door bootwerkers gedragen baar naar het Centraal Station. De crematie geschiedde op Westerveld om 14 uur.

Het huis werd spoedig opgegeven. Cesar vertrok naar het buitenland. Op 9 juli 1920 verhuisde Berta naar Amsterdam. In mei 1921 verkocht ze de villa voor f 28.000,-. Na wat rondzwervingen kocht ze in 1922 in Hilversum een huis aan de Wernerlaan 38, waar ze tot haar dood in 1933 woonde en dat ze voorzag van de naam waarmee Domela in zijn latere jaren veelal werd aangeduid, "De Ouwe". In het adresboek werd ze aangeduid als Wed. F. Domela Nieuwenhuis-Godthelp.

Diverse bronnen

Archief F. Domela Nieuwenhuis (I.I.S.G.).
Archief F. Domela Nieuwenhuis Fonds (Museum).
Albert de Jong: Geschiedenis van het F. Domela Nieuwenhuisfonds, 1968 (manuscript).
Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek, Hilversum.
F. Domela Nieuwenhuis: Van Christen tot Anarchist, Amsterdam 1910 (1e ed.).
E. Zandstra: Vrijheid, het leven van F. Domela Nieuwenhuis, Amsterdam 1968.
Rapport van de Commissie van Onderzoek betreffende het Verweer tegen de Stakings-Wetsontwerpen in Maart-April 1903, Amsterdam 1903.
Reproducties: I.I.S.G., Amsterdam.
Met dank aan Bert Altena en Marien van der Heijden.